

РОЗДІЛ 14

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

*д.е.н., професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Одеський державний аграрний університет
Стоянова-Коваль С.С.*

*к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Гоголь М.М.*

Інституційне регулювання інвестиційної діяльності аграрних підприємств – це система заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які здійснюють державні органи з метою стабілізації і адаптації існуючої економічної системи до змінних умов, а також система механізмів ринкового саморегулювання (попит, пропозиція, ціна, конкуренція тощо), які діють у рамках, встановлених державою. Іманентно інституційне регулювання відноситься до сфери управління, і тому покликане координувати економічні процеси.

Процес інституційного регулювання інвестиційної діяльності аграрних підприємств з точки зору системного підходу являє собою сукупність інституційних та функціональних аспектів. Інституційний аспект охоплює правові та економічні норми об'єктивно існуючі та встановлені державою з урахуванням стану аграрної галузі. Встановлено, що діючий підхід до інституційного регулювання діяльності аграрних підприємств, що передбачає механічний розподіл коштів державної підтримки з їх наступною прологнацією, є

неефективним. Альтернативний підхід передбачає формування механізму інвестування відповідно до процесів структурної трансформації у галузі і перетворення всієї виробничої, інвестиційної та фінансової сфер діяльності аграрних підприємств [2].

Взаємодія інститутів з суб'єктами харчової сфери здійснюється за допомогою основних функцій, кожна з яких виконує свою певну роль: координаційна функція стабілізує економіку, встановлюючи межі раціональної поведінки всіх учасників ринкової взаємодії і зумовлюючи їх більш передбачувану поведінку, що сприяє загальній стабілізації економіки; розподільча функція встановлює і фіксує сфери доступних дій для ринкових агентів у взаємовідносинах один з одним, наділяє кожного з них певним набором прав стосовно один одного, що дозволяє здійснювати стратегічне планування економічної діяльності, призводить до загальної макроекономічної стабільності і сприяє підвищенню ефективності економіки в цілому; функція зниження трансакційних витрат є критерієм доцільності запровадження нових інститутів: якщо запровадження інституту позначається на зниженні абсолютної величини трансакційних витрат у економічній системі, то даний інститут варто вважати ефективним.

Результати дослідження теоретичних і практичних проблем галузевого розвитку харчової промисловості прямо залежать від методології. Методологічно важливе виділення харчової галузі як самостійного економічного суб'єкта з якісно новими ознаками в умовах зміни політичних та гео економічних умов господарювання:

- зміцнення цілісності економічної системи галузі, що організує відтворювальні процеси у технологічному ланцюгу виробництва «сировина – переробка – збут»;
- посилення економічних зв'язків у межах галузі й перевага інтеграційних зв'язків;
- зсув зовнішніх зв'язків і впливу на підприємства галузі з боку органів державного управління переважно у фінансову сферу.

Як основні інструменти галузевої економічної політики для підтримки проблемних секторів можна розглядати цільові програми.

Галузеві програми розвитку в цей час є одним з найефективніших інструментів економічної політики. Їх ціль полягає в розробці комплексного механізму вирішення проблем галузевого розвитку.

Багато країн, орієнтовані на максимум довгострокового суспільного ефекту, незалежно від форми державного устрою й механізмів фінансових відносин держави і її територій, намагаються знайти найбільш важливі (у контексті реалізації державних інтересів) об'єкти підтримки й використати всі кошти строго цільовим і програмно організованим чином. Така селективна підтримка може називатися по-різному («гранти», бізнес-плани, програми й т.п.), але її суть єдина й гранично точно відповідає тій технології державного управління, що називається «програмною» [3].

Саме поняття програмування економічного розвитку поєднує наукові уявлення про цілі розвитку, можливості вибору шляхів їх досягнення з множини існуючих альтернатив, механізмів реалізації прийнятих рішень.

Програма галузевого розвитку являє собою спеціально розроблений для вирішення проблем галузі комплекс заходів (економічного, виробничого, дослідницького, інформаційного, соціального, екологічного й іншого характеру), побудованих у певній послідовності й узгоджених по ресурсах, виконавцях і строках виконання.

Програми галузевого розвитку виконують важливу економічну функцію, що полягає у вираженні суспільних інтересів, і забезпечують заміну планування від досягнутого результату плануванням від поставленої мети.

Особливо важливо відзначити значення антиінерційного характеру програмного управління, його здатність направляти ресурси на вирішення таких економічних і соціальних проблем, які не можуть бути вирішені в процесі рутинного функціонування економічних агентів, оскільки не знаходять необхідної відповідності й матеріального підкріплення в структурі інтересів сформованих ланок економіки.

У якості основних методологічних принципів розробки стратегії розвитку економіки харчової промисловості можна виділити наступні: комплексності, цілепокладання, довгостроковості, безперервності, ефективності, альтернативності, ресурсної забезпеченості й т.д.

З метою вдосконалювання галузевого програмування у аграрній галузі представляється доцільним наступний комплекс заходів:

- створення інформаційної інфраструктури, що забезпечує зв'язок органів влади з комерційним сектором;

- комплексний аналіз ефективності;
- посилення орієнтації програм на вирішення питань продовольчої безпеки.

Довгостроковій природі програмного планування відповідає використання як цільових орієнтирів вимірників ресурсного потенціалу економічної системи.

Саме ресурсний потенціал – трудовий, виробничий, науково-технічний, сировинний, природний – визначає динамічні властивості економіки харчової галузі – швидкість і напрямки її розвитку. Строки виходу із кризи визначаються не показниками поточного виробництва, а темпом відновлення основних фондів.

Головною передумовою формування обґрунтованих програм розвитку харчової промисловості служить якісне економічне прогнозування. Органами державного регулювання економіки, виходячи з осмислення поточного стану й можливої зміни умов протікання відтворювальних процесів в економіці, розробляються прогнози галузевих показників і показників розвитку сфер економічної діяльності, проводиться змістовний аналіз орієнтирів й альтернатив розвитку національної економіки, виявляються шляхи вирішення ключових проблем.

Труднощі розробки програм галузевого розвитку й особливо їх виконання пов'язані, головним чином, з відсутністю джерел фінансування й необхідної нормативно-правової бази, що забезпечує активну участь комерційних й інших недержавних організацій.

Програма розвитку галузі повинна бути результатом угоди влади, бізнесу й суспільства, спрацьовуватися через механізм публічних дискусій, у центрі яких повинен бути проект програми, розроблений експертами. Ігнорування кожної із цих складових негативно позначиться на ефективності і якості документа.

Як свідчить світовий досвід [5], розвиток галузей й секторів економіки відбувається в певних рамках, окреслених регулюючим механізмом сукупності інститутів й їх підсистем, серед яких можна виділити наступні:

- нормативно-правову систему інститутів;
- фінансово-бюджетну систему інститутів;
- адміністративну систему інститутів.

Нормативно-правова система інститутів представлена органами влади й нормативно-правових актів, що визначають загальні напрямки політики й встановлюють правила взаємодії різних інститутів. Серед найбільш важливих законодавчих актів, що безпосередньо регулюють розвиток галузі, варто назвати кодекси: господарський, бюджетний, цивільний, податковий й ін.

Розробка нормативних матеріалів поточного характеру в рамках даних законодавчих документів здійснюється як законодавчими, так і виконавчими структурами. Фінансово-бюджетна система інститутів визначає порядок утворення й використання фінансових ресурсів, призначених для економічного розвитку. Адміністративна система інститутів використовується органами державного управління різних рівнів й є однією з форм контролю над економічною активністю, що реалізується за допомогою норм і правил, які передбачають обов'язкові платежі й проходження певних бюрократичних процедур. Як приклади адміністративного регулювання можна привести реєстрацію юридичних осіб й їх статусу, ліцензування підприємницької діяльності, систему контролю над поточною діяльністю підприємств, процедури узгодження з органами влади питань господарської діяльності, сертифікацію товарів та ін.

У закордонній практиці система адміністративного регулювання є винятковим заходом державного втручання в економіку й використовується тільки в тому випадку, коли інші методи контролю виявилися неефективними. Обмеження сфери застосування інститутів адміністративного регулювання обумовлюється значними суспільними трансакційними витратами, зниженням ефективності використання ресурсів, підвищенням цін й, головне, створенням сприятливих умов для розвитку рентоорієнтованої поведінки державних службовців.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку необхідні нестандартні підходи до розробки й втілення в життя галузевої економічної політики. Усі ланки управління повинні бути націлені на вирішення нових завдань, на підвищення ефективності системи інституційного регулювання.

Аналізуючи основні напрямки і форми інституційного регулювання харчової промисловості в країнах з розвиненою ринковою економікою, можна зробити висновок, що економіка харчової

промисловості – економіка не самодостатня, в наслідок своєї специфіки є однією з найбільш регульованих, де вільна гра ринкових сил відбувається лише за певних обмежень, визначених державою. Дослідження досвіду формування інституційних регуляторів підтримки інвестиційних процесів суб'єктів аграрної промисловості, що накопичений у країнах світу, показало неможливість його прямого запозичення у вітчизняних реаліях. Це пояснюється відмінністю мотивації вітчизняних і закордонних виробників та держави у інвестиційному процесі, фінансово-економічну кризу в Україні, бюджетний дефіцит, недостатність фінансового забезпечення, які суттєво звужують коло методів регулювання.

В цьому контексті особливого значення набуває розробка концепції як способу пізнання, сукупності ідей і поглядів щодо інституціонального регулювання інвестиційних процесів у харчовій промисловості. Основними завданнями реалізації концепції інституціонального регулювання інвестиційних процесів у аграрній промисловості є: створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності та механізмів, що забезпечують залучення інвестицій у наукоємні інноваційні проекти суб'єктів аграрної промисловості; забезпечення на законодавчому рівні захисту прав венчурних інвесторів та стимулювання їх діяльності; створення найсприятливіших фінансових, кадрових, організаційних та нормативно-правових умов для реалізації інвестиційних проектів у харчовій промисловості, що забезпечать підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках.

Концепція складається із чотирьох етапів, кожен з яких повинен пояснювати терміни, явища, процеси, пов'язані з розвитком системи інституціонального регулювання інвестиційних процесів, зокрема шляхом реалізації запропонованих заходів, що і як буде здійснено та з якими результатами у рамках стратегії розвитку інституціонального регулювання інвестиційних процесів у харчовій промисловості.

У рамках подальшого вдосконалювання й стимулювання інвестиційної активності, що сприяє росту обсягу і якості капіталовкладень у харчову промисловість можна виділити ряд напрямків:

– перший – стимулювання імпорту інвестиційного устаткування за допомогою державного кредитування та/або страхування таких

поставок, а також формування централізованого фонду, що забезпечує хеджування валютних ризиків по кредитах під покупку устаткування. Український банківський сектор, надаючи кредити на поповнення оборотних коштів, украї неохоче кредитує інвестиції в основний капітал. При цьому, якщо великі, переважно сировинні компанії, можуть зайняти необхідні кошти на закордонних або внутрішньому фінансових ринках, то підприємства переробного сектору такої можливості позбавлені;

– другий – державне кредитування виробництва експортоорієнтованої вітчизняної продукції з високою доданою вартістю, а також вкладень українських компаній у закордонні конкурентоспроможні виробничі активи з метою формування інфраструктури збуту вітчизняної аграрної продукції з високим ступенем переробки, розширення коопераційних зв'язків з виробничими структурами, на зовнішніх ринках, створення каналів проникнення на ринки з високою конкуренцією й ін.;

– третій – часткове фінансування із приватним капіталом державних інвестиційних проєктів. Рівень державних інвестицій у ВВП доцільно збільшити до 5%. Однак проблема полягає не тільки в кількісній недостатці капіталовкладень, але й у низькій якості й ефективності бюджетного фінансування.

У рамках функціонуючої сьогодні економічної системи крім дотацій і субсидій державна підтримка містить у собі режим пільгового оподаткування, кредитування, страхування, а також методику державного регулювання у сфері ціноутворення.

Одним з методів державного впливу на інвестиції є система державних замовлень по експортованих товарах, що передбачає виділення коштів підприємству, що виграло тендер на поставку товару або послуг з бюджету й покриття фінансових втрат у випадку збитковості експортної продукції. Вирішенню цього завдання сприяє відмова від непрозорої й малоефективної програми державних інвестицій і переходу до поділу бюджету на поточний і капітальний з формуванням бюджету розвитку. Поділ державного бюджету на поточний й інвестиційний важливий з погляду того, що використання частини податків на інвестиційні цілі, в остаточному підсумку, приведе до збільшення податкових надходжень [2].

Важливим методом регулювання формування ресурсів інвестиційної спрямованості виступає використання коштів місцевих бюджетів. Наприклад, через гарантування боргових зобов'язань місцевих рівнів (тобто забезпечення їм пільгових умов одержання позик), через цільові дотації й кредити для фінансування самостійно здійснюваних місцевими органами проєктів і програм і пряме цільове централізоване фінансування місцевих проєктів. У світовій практиці до прямих методів державного регулювання відносять також ліцензування й квотування зовнішньої торгівлі.

Ефективним інструментом активізації інвестиційних процесів є податкова політика, що на практиці повинна трансформуватися із чисто фіскальної в стимулюючу інвестиційну активність. Основними принципами податкової реформи, здійснюваної в інтересах збільшення інвестицій повинні бути: зниження рівня оподатковування, що супроводжується одночасно розширенням числа оподатковуваних об'єктів; встановлення стабільного режиму пільгового оподатковування для іноземних інвесторів; взведення до мінімуму числа необґрунтованих пільг по податках галузевого й часового характеру.

Податкова система для учасників інвестиційного процесу буде відповідно до законів і покликана забезпечувати, як пільгові, так й більш жорсткі умови діяльності залежно від напрямку вкладення інвестицій. Інструментами регулювання умов інвестиційної діяльності виступає система податків, диференційована по суб'єктах оподатковування, податкових ставках і пільгах. Крім різних видів прямих і непрямих податків, що стягуються на державному рівні, велике значення мають і різні податкові пільги. Це може бути відстрочка від сплати податку на прибуток, диференційовані пільги по галузі або території або повне скасування податку [1].

У країнах з ринковою економікою існує чіткий поділ компетенцій між органами влади на державному, регіональному й місцевому рівнях із прерогативою центру по законодавчому податковому регулюванню. Як наслідок, всі види бюджетів повинні бути самостійними й мати законодавчо визначені й у ряді випадків не залежні друг від друга джерела доходів. Як правило, відсутня практика перерахування коштів з нижчестоящих бюджетів на вирішення загальнодержавних програм [5].

Таким чином, для поживлення інвестиційної активності у харчовій аграрній галузі необхідна система негайних заходів державного регулювання, що повинна включати: раціональне використання державних і приватних інвестицій; удосконалювання механізму формування державних інвестиційних програм у аграрній галузі; визначення конкретних напрямків інвестиційної діяльності у харчовій промисловості з метою відновлення відтворювальних процесів в галузі; сприяння з боку держави розвитку ринку цінних паперів і створенню ефективної системи трансформації заощаджень в інвестиції; реорганізація банківської сфери з метою посилення інвестиційної орієнтації їх фінансових ресурсів; створення ефективної системи гарантування інвестицій, що направляють у сферу аграрного виробництва; удосконалювання амортизаційної політики для збільшення власних коштів підприємств на інвестиційні вкладення.

Література

1. Гордійчук А.І. Інноваційний розвиток галузей сільського господарства та ефективність їх функціонування. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України* : зб. наук. пр. Київ., 2012. Вип. 146. С. 175-179.
2. Кирич Н.Б. Інноваційна діяльність в умовах міжнародного науково-технічного співробітництва. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4 (18). С. 8-13.
3. Кондур О.С. Інноваційна політика в умовах трансформації підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. V, Т. 1. С. 98-100.
4. Стоянова-Коваль С. С. Інвестування стратегій інноваційного розвитку суб'єктів аграрної сфери України. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. № 4 (68). 2016. С. 12-16.
5. Федоренко В.Г. Інвестознавство : підручник. Київ. : МАУП, 2004. 480 с.